

Навчально-дослідницькі уміння: сутнісно-структурний аналіз

Актуальність теоретичного обґрунтування сутності та структури навчально-дослідницьких умінь зумовлена неоднозначністю їх трактування у психолого-педагогічній науці та практиці.

Мета статті – проаналізувати зміст та структуру поняття «дослідницькі уміння». Відзначено, що дослідницькі уміння розглядаються як сукупність інтелектуальних і практичних дій, що визначають готовність особистості виконувати розумові та практичні дії, які відповідають дослідницькій діяльності, з використанням знань і життєвого досвіду, осмисленням мети, умов, засобів діяльності щодо вивчення процесів, фактів, явищ. У структурі кожного дослідницького уміння ми виділяємо такі компоненти: пізнавальний, діяльнісний та саморегулятивний.

Ключові слова: уміння, дослідницькі уміння, дослідницька діяльність, структура дослідницьких умінь.

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальною освітньою проблемою сьогодення є питання формування дослідницьких умінь учнів, оскільки саме сформовані дослідницькі уміння свідчать про готовність особистості здійснювати дослідницьку діяльність та сприяють творчому застосуванню знань на практиці. Про важливість навчально-дослідницької діяльності учнів та якісне її проведення неодноразово йдеться в нормативно-правових документах, серед яких Державна національна програма «Освіта», Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1999 р.), «Національна доктрина розвитку освіти» (2002 р.) та ін.

Проблему формування навчально-дослідницьких умінь розглянуто в педагогів В. Андреева, Б. Ко-ротяєва, Ю. Громико, Н. Недодатко, О. Павленко, Г. Пустоцькі та ін.; психологів Д. Богоявленського, Г. Балла, М. Кулюткіна, Л. Ланди, М. Левитова, В. Моляка, О. Раєва, І. Якиманської та ін.

Визначення структури та змісту дослідницьких умінь подано у працях І. Зверевої, Н. Кузьминої, В. Литовченко та ін. Результати досліджень підтверджують, що сутність і зміст дослідницьких умінь визначаються через дослідницьку діяльність, її науково-дослідницьку форму.

Незважаючи на наявні вагомні здобутки науковців та практиків у цій сфері, питання сутності, структури, класифікації навчально-дослідницьких умінь потребують подальшого уточнення.

Мета статті – проаналізувати зміст та структуру дослідницьких умінь.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Нині у психолого-педагогічній літературі немає чіткого розмежування понять «дослідницька» і «навчально-дослідницька діяльність» та однозначного трактування поняття «дослідницькі уміння». Учені О. Анісімова, Г. Артемчук, В. Гнедашева, Л. Левченко, В. Маскін, В. Романчиков, В. Сіденко, Г. Цехмістрова, Л. Шевченко дослідницьку діяльність учнів іноді називають науково-дослідницькою; А. Карлашук, С. Коршунов, І. Кравцова, Н. Недодатко, І. Усачова – навчально-дослідницькою; В. Смагін – експериментально-дослідницькою.

Деякі науковці (І. Кравцова, Н. Недодатко, О. Павленко та ін.) наголошують на неправомірності та недоцільності використання терміна «науковість» стосовно учнівських досліджень, оскільки наяв-

ні принципові відмінності порівняно зі справжнім науковим дослідженням. У школі досліджують такі проблеми, рішення яких спеціалістам давно відомі, тому діяльність школярів навчально-дослідницька, адже вона є різновидом навчальної діяльності, з одного боку, та складовою частиною дослідницької діяльності – з іншого. У свою чергу, дослідницька діяльність спрямована на виробництво принципово нових знань про природу, суспільство і процеси мислення. Інструментом вироблення знань є мислення людини [3].

М. Князян дослідницькою діяльністю називає один із видів творчої діяльності учнів, що характеризується низкою особливостей:

- дослідницька діяльність пов'язана з розв'язанням учнями творчих завдань;
- дослідницька діяльність обов'язково повинна проходити під керівництвом учителя;
- головним є отримання нових знань;
- завдання повинні бути посильні для учнів;
- дослідницькою діяльністю можуть займатися всі учні: і ті, які мають високий рівень підготовки, і ті, які мають середній рівень.

Дослідниця наголошує, що суттєвою характеристикою навчально-дослідницької роботи є спрямованість на пізнавально-творче засвоєння учнями набутих людством знань [5].

В основі класифікації дослідницьких умінь науковці використовують різні ознаки. Так, С. Бригалова залежно від логіки наукового дослідження [2] виокремлює науково-інформаційні, методологічні, теоретичні, емпіричні, письмово-мовні, комунікативно-мовні дослідницькі вміння. Подібний підхід щодо класифікації за критерієм логіка (етапність) процесу діяльності, у тому числі і дослідницької, використовують І. Бердников, М. Владика, Н. Яковлева.

І. Зимня бере за основу такі аспекти дослідницької діяльності:

1) інтелектуально-дослідницький – вміння аналізувати, співвідносити і порівнювати факти, явища, концепції, погляди; вміння бачити проблему, виділити головне; вміння виокремити суперечності й сформулювати проблему; вміння поставити мету, завдання роботи; вміння критично аналізувати інформацію, оцінювати її; аргументувати свою позицію щодо питання, що вивчається; вміння визначати методологічні підходи стосовно дослідження;

2) інформаційно-рецептивний – вміння спостерігати, збирати і обробляти дані; вміння систематизувати і класифікувати факти і явища; вміння отримувати інформацію і складати її огляд; вміння інтерпретувати інформацію; вміння працювати з науковою інформацією тощо;

3) продуктивний – вміння збирати й обробляти дані; вміння проводити експеримент; виконувати практичну частину дослідження в певній послідовності; використовувати методи емпіричного й теоретичного дослідження; здійснювати бібліографічний пошук, узагальнювати інформацію; узагальнювати хід і результати дослідження; захищати отримані результати в процесі виступу; готувати реферат, доповідь, повідомлення, виступати з результатами дослідження тощо [4].

Погоджуємося з думкою В. Литовченко [7], яка розглядає такі групи дослідницьких умінь: 1) операційні дослідницькі вміння (розумові прийоми й операції, що застосовуються в дослідницькій діяльності: порівняння, аналіз і синтез, абстрагування й узагальнення, висунення гіпотези, зіставлення); 2) організаційні дослідницькі вміння (застосування прийомів організації в науково-дослідницькій діяльності, планування дослідницької роботи, проведення самоаналізу, регуляція власних дій у процесі дослідницької діяльності); 3) практичні дослідницькі вміння (опрацювання літературних джерел, проведення експериментальних досліджень, спостереження фактів, подій, обробка даних спостережень, впровадження результатів у практичну діяльність); 4) комунікативні дослідницькі вміння (застосування прийомів співробітництва в процесі дослідницької діяльності для взаємо-допомоги, взаємоконтролю).

Вважаємо, що доречно навчально-дослідницьку діяльність учнів визначити як творчий процес взаємодії вчителя та учнів у напрямі пошуку або конструювання суб'єктивно-невідомого, результатом якого є формування дослідницької позиції та дослідницьких умінь; акцентуємо увагу на тому, що навчально-дослідницька діяльність учнів сприяє формуванню певного наукового досвіду в пошуку підходів щодо вивчення поставленої проблеми, узагальнення й аналізу отриманої інформації, прогнозування наслідків тих чи інших дій, логічності знань та умінь; навчально-дослідницькі вміння визначаємо як більш високий, творчий рівень розвитку загальнонавчальних умінь, що включає і знання про предмет, і про способи оперування фактами, поняттями, закономірностями в дії.

У контексті нашого дослідження вагомим є визначення структури навчально-дослідницьких умінь учнів. Н. Недодатко у структурі навчально-дослідницького вміння виділяє такі компоненти:

- інтелектуальний – знання, розумові операції аналізу й синтезу, порівняння, узагальнення й систематизації, абстрагування, моделювання, вміння описувати об'єкти, що вивчаються чи спостерігаються; індуктивний висновок і встановлення причинно-наслідкових зв'язків, поста-новка проблеми й висунення гіпотези її вирішення, пошук й використання аналогії, дедуктивного висновку й доказу;
- практичний – використання навчальної, довідкової та додаткової літератури, добір приладів і матеріалів для експерименту, вимір величин у процесі експерименту, оформлення результатів дослідження у вигляді графіків, таблиць, діаграм та ін.;
- самоорганізація і самоконтроль – планування роботи, раціональне використання часу й засобів діяльності, регулювання й перебудова своїх дій, самоперевірка отриманих результатів, самооцінка [8].

На думку дослідниці, такі основні навчально-дослідницькі вміння, як спостереження і порівняння, виявлення причинно-наслідкових зв'язків, висунення гіпотези, проведення дослідів та експериментів є найбільш загальними й достатніми для розв'язування дослідних завдань.

М. Кожухова в структурі дослідних умінь старшокласників виокремлює три компоненти: операційні дослідні вміння, що охоплюють вміння самостійно користуватися науковою і довідковою літературою, щоб знайти потрібну інформацію, використання емпіричних методів дослідження тощо; тактичні дослідні вміння ґрунтуються на операційній складовій частині (вміння, що пов'язані з високим рівнем розвитку мисленнєвих процесів і здатністю до продуктивної діяльності, наприклад, вміння використовувати теоретичні методи дослідження, добирати методи наукового пошуку тощо); стратегічні дослідні вміння, які охоплюють здатність учнів до осмислення одержаних результатів та їх ціннісних установ, вміння формулювати висновки дослідної роботи за здобутими результатами, вміння пояснити одержані висновки з позицій доробку, який міститься в науковій літературі з досліджуваної проблеми тощо [6].

М. Князян наголошує, що навчально-дослідницька діяльність характеризується наявністю мотиваційного, змістового, процесуального та результативного компонентів. Функціональна роль кожного в цілісному структурному утворенні, на думку вченої, специфічна. Мотиваційний компонент відтворює такі провідні функції, як активізуюча, спрямовуюча, регулююча. Саме в процесі виконання навчально-дослідницької діяльності формуються ті інтелектуально-пізнавальні мотиви й позитивні емоції, що лежать в основі внутрішньої мотивації навчання особистості. З мотиваційним компонентом невід'ємно пов'язаний змістовий компонент навчально-дослідницької діяльності, що зумовлено залежністю внутрішньої мотивації навчання від спеціального відбору навчального матеріалу, здатного задовольнити інтелектуально-пізнавальні потреби суб'єкта діяльності. У цьому напрямі вбачаються такі перспективи: орієнтація змісту навчально-дослідницької роботи на системне використання знань. Практичний компонент визначає вибір методів навчально-дослідницької роботи, а результативний компонент передбачає визначення результатів дослідження [5].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, поняття дослідницькі вміння розглядаємо як сукупність інтелектуальних і практичних дій, що визначають готовність особистості виконувати розумові та практичні дії, які відповідають дослідницькій діяльності, з використанням знань і життєвого досвіду, осмисленням мети, умов, засобів діяльності щодо вивчення процесів, фактів, явищ.

У структурі кожного дослідницького вміння виділяємо такі компоненти: пізнавальний (вміння, які становлять систему мислительних операцій або дій (аналіз, синтез, абстрагування, порівняння, узагальнення)); діяльнісний (використання літератури, добір приладів і матеріалів для експерименту, оформлення результатів дослідження у вигляді графіків, таблиць, діаграм і т. ін.); саморегулятивний (вміння організувати свою діяльність, визначати методи, засоби, послідовність і термін виконання навчально-дослідницького завдання, вміння перевірити й оцінити якість його виконання).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми теоретичного обґрунтування сутності та структури дослідницьких умінь. Надалі актуальним є теоретичне обґрунтування функцій дослідницьких умінь та розробка методики їх формування в процесі гурткової роботи.

Джерела та література

1. Балашова С. П. Формування дослідницьких умінь у студентів педагогічного коледжу в процесі вивчення природознавчих дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С. П. Балашова. – К., 2006. – 27 с.
2. Брызгалова С. И. Формирование в вузе готовности учителя к педагогическому исследованию: теория и практика : монография / С. И. Брызгалова. – Калининград, 2004. – 151 с.
3. Голобородько В. В. Наукова робота учнів / В. В. Голобородько. – Х. : Вид. група «Основа», 2005. – 208 с.
4. Зимняя И. А. Исследовательская работа как специфический вид человеческой деятельности / И. А. Зимняя, Е. А. Шашенкова. – Ижевск : ИЦПКПС, 2001. – 98 с.
5. Князян М. Навчально-дослідна діяльність студентів як засіб актуалізації професійно значущих знань : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / М. О. Князян. – Одеса, 1998.
6. Кожухова М. Ю. Формирование исследовательских умений старшеклассников в научном обществе учащихся : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / М. Ю. Кожухова. – Оренбург, 2004. – 20 с.
7. Литовченко В. Н. Формирование исследовательских умений студентов педагогических специальностей университета средствами НИР : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / В. Н. Литовченко. – Минск, 1990. – 197 с.
8. Недодатко Н. Технологія формування навчально-дослідницьких умінь школярів / Н. Недодатко // Рідна шк. – 2005. – № 6 (869). – С. 21–23.

Будник Светлана. Учебно-исследовательские умения: сущностно-структурный анализ.

Актуальность теоретического обоснования сущности и структуры учебно-исследовательских умений обусловлена неоднозначностью их трактовки в психолого-педагогической науке и практике. Целью статьи является анализ содержания и структуры понятия исследовательские умения. Отмечено, что исследовательские умения рассматриваются как совокупность интеллектуальных и практических действий, определяющих готовность личности выполнять умственные и практические действия, которые соответствуют исследовательской деятельности, с использованием знаний и жизненного опыта, осмыслением цели, условий, средств деятельности по изучению процессов, фактов, явлений. В структуре каждого исследовательского умения мы выделяем следующие компоненты: познавательный, деятельностный и саморегулятивный.

Ключевые слова: умения, исследовательские умения, исследовательская деятельность, структура исследовательских умений.

Budnik Svetlana. Teaching and Research Skills: Essentially, Structural Analysis. The relevance of the theoretical justification of the nature and structure of educational research skills due to the ambiguity of their interpretation and structure in psychological and pedagogical science and practice. The article aims to analyze the content and structure of concept research skills. The article noted that research skills are considered as a set of intellectual and practical actions that determine the willingness of the individual to perform mental and practical actions that meet research activities with knowledge and life experience, understanding of the purpose, conditions of work for the study of processes, facts phenomena. Within each trial skills, we can distinguish the following components: cognitive, activity components.

Key words: skills, research skills, research, structure research skills.

Стаття надійшла до
редколегії
15.02.2013 р.